

Zdeněk Hazdra | Česká šlechta v časech nacistické okupace (malé zamyšlení)

Jako by byla a přitom nebyla, řekne si člověk, začne-li hlouběji přemýšlet o fenoménu šlechty v kontextu dějin české společnosti 20. století. Minulé, krátké, zato rychlostí přeměn a zvrátů nejrůznějšího druhu usměrňované století šlechtu definitivně zbavilo jejího výsostného, na základě starobylosti a původu určovaného postavení, kterého požívala po celé věky evropské historie. Postupně byla ze svých pozic vytlačována v průběhu 19. století silícími elitami rekrutujícími se z občanských vrstev. Vznikem Československé republiky na podzim 1918 se tento proces završil. Dochází ke střídání elit „starých“ a „nových“, tradičních s těmi vzešlými z národního hnutí. V důsledku toho šlechta přestala existovat nejen de facto, nýbrž i de iure. Se šlechtou coby sociálně-politickou vrstvou se nepočítalo, navíc Národní shromáždění Republiky československé ji zákonem č. 61 Sbirky zákonů a nařízení ze dne 10. prosince 1918, zakazujícím šlechticům *užívatí svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví*, zrušilo i právně.¹ Zmíněné legislativní opatření vyjadřovalo jednak charakter nového státního uspořádání – tj. demokratické republiky, jež všem svým občanům bez výjimky zaručí rovnoprávnost –, jednak se v něm odráželo vyústění poněkud rozporuplného vztahu české společnosti ke šlechtě, jíž se koncem první světové války rozpadl svět. Monarchie, udávající dosud aristokratickým vrstvám přirozený řád, se hroutily jako domeček z karet. Ve středoevropském prostoru vznikaly na troskách rakousko-uherského mocnářství státy založené na národním principu. Československo, zformované uplatněním historického státního práva (České země) v kombinaci s principem národního sebeurčení (Slovensko), bylo aristokratickému kosmopolitnímu duchu poněkud těsné. Na nacionálním principu postavený stát mu nebyl vlastní. Rozdílné chápané vlastenectví šlechtu také dlouhodoběji vzdalovalo od občanských kruhů. Nepojímala je totiž jazykově a etnicky,

1 Viz *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*, ročník 1918, zákon č. 61 ze dne 10. 12. 1918, jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly, Praha 1918, s. 50.

nýbrž teritoriálně, na základě historicky zformovaných státních útvarů.² K půdě a jejím obyvatelům (dříve vyjádřeno vztahem pána a poddaného, později majitele panství a na něm žijícího či pracujícího občana) ji vázal pocit zodpovědnosti, vymezený principem práv a povinností, z nichž vykrystalizoval patriotismus založený na zemské, nikoliv národovecké bázi, typické pro nacionalismus vyprofilovaný v 19. století.

Půda byla pro šlechtu základnou jejího života, vzestupu, prestiže a moci. Pomocí hospodářských domén udržovala svá honosná sídla a životní styl, který se pro ni koncem 19. a počátkem 20. století stával jakousi obranou před modernizačními procesy, jež zeslabovaly její pozice. Demokratické proudy ve společnosti přijímala s rozpaky a obavami. Uzavírala se před nimi do osobitého světa kladoucího důraz na vlastní urozenost a z ní pramenící výlučnost.³ Koneckonců z toho pramenilo i její vnitřní rozdělení na první, nepočetnou a dosti uzavřenou společnost (aristokracie) a druhou, méně urozenou část šlechtické obce, do níž pronikali nově nobilitovaní občané, které ale starobylé aristokratické rody nikdy nepřijaly za sobě rovné.

Pozemková reforma prvního československého státu připravila šlechtu o značnou část hospodářské základny, čímž narušila podstatu, z níž šlechta odvozovala svoji identitu.⁴ Její příslušníci tím byli postaveni před

2 V rozhovoru s Karlem Hvizďalou hovoří Karel Schwarzenberg o půdě coby základním fundamentu (podobně jako u sedláků) šlechtického vlastnictví, které vzniká právě z tohoto vztahu k půdě, zatímco stav měšťanský... si vlastnictví definoval vztahem k jazyku, neboť vzestup tohoto stavu je dle Schwarzenberga podmíněn rozvojem obchodu a školství, jež je závislé vždy na řeči. Srov. HVÍŽĎALA, Karel: *Karel Jan Schwarzenberg. Knižecí život*, Praha–Litomyšl 2002, s. 78.

3 Srov. BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice 2005.

4 Na způsob provádění pozemkové reformy narážely např. snahy Bedřicha Lobkowicze, který se hned po převratu snažil přivést mezi českou šlechtu řadu mladších německých šlechticů, *abychom je získali jak pro národnost, tak i pro náš stát*. Kamenem úrazu se pro Lobkowicze, který se domníval, že *dobry poměr ke šlechtě nemůže býti pro stát škodlivým*, stal plán vlády převzít pohraniční lesy, jež se nacházely téměř výlučně ve vlastnictví německých šlechticů, čímž by, jak se obával, bylo jeho úsilí zcela zmařeno. Lobkowiczovi se od úředníka prezidentské kanceláře, který požíval daný záznam, dostalo odpovědi, že tento záměr *vyvolali majitelé sami, poněvadž trpěli protistátní agitací svého personálu... Za takového stavu věci*

otázku adaptace na nastalé, pro ně doposud nepoznané podmínky: jak se vřadit do republikánských společenských poměrů, projít procesem jakéhosi „poobčanštění“ a přitom si uchovat zásady, tradice a hodnoty charakteristické pro prostředí nobility. Ekonomicky se šlechta nadále opírala o hospodaření na velkostatkách, z něhož plynulo členství prováděné významnými funkcemi ve Svazu velkostatkářů a též kontakty s agrární stranou. S jejím velkostatkářským křídlem a s měšťanskými elitami se zvláště sblížovala svými zájmy, životní filozofií, zálibami, reprezentativností. Zůstávala tak *jako skutečná i nová vrstva občanského velkostatku, stylem života a prostředí i podnikáním spjatá s transformovanou „venkovskou“ aristokracií* součástí „sociálních elit“ první republiky.⁵ V politickém životě sice – až na několik málo jedinců – šlechta nehrála významnou roli, společenského dění se ale nestranila. Svou přítomností zdobila plesy, účastnila se nejrůznějších diplomatických banketů, objevovala se ve sportovních spolcích, které vyjadřovaly luxus a reprezentaci, ať šlo o jachting, autoklub, letecký klub, jezdecké jednoty, golf, lyžování či tenis.

Zprvu napjaté vztahy mezi odcházející a nastupující elitou, šlechtou a republikánskou vládou, se pozvolna oprostovaly od zjitřených vášní revolučního období. Dvacetiletí první republiky lze z pohledu šlechty interpretovat jako hledání nové identity. Její národně česky cítící část ji veřejně odkryla v okamžiku, kdy československý stát umíral, a pak znovu na prahu nové světové války. Tehdy šlechta poprvé a také naposledy vstoupila coby sociálně-politická skupina do československých dějin. Stalo se tak formou tří deklarácí: nejprve v období vrcholící sudetoněmecké krize v září 1938, další dvě následovaly v lednu a září 1939. Jejich obsahu, okolnostem vzniku, hlavním protagonistům a signatářům jsme se na tomto místě podrobněji věnovali v minulém roce během symposia pořádaného při příležitosti 70. výročí mnichovské dohody.⁶ Proto se zde

nemůže se nikdo divit, jestliže stát, konaje svoji povinnost, v sebeobraně by lesy přejímal a nespolehlivý personál postupně nahrazoval spolehlivým. Archiv Ústavu TGM (dále jen AÚ TGM), f. TGM, R-monarchie, k. 436, záznam ze dne 20. ledna 1922.

5 SVÁTEK, František: *Politické a sociální elity*, Praha 2003, s. 48.

6 Viz HAZDRA, Zdeněk: „Mnichovské dny“ jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: HAZDRA, Zdeněk – VLČEK, Lukáš (eds.): *Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichov-*

omezme jen na základní shrnutí. V prvních dvou prohlášeních (neobsahují seznam signatářů) se šlechta slovy svého mluvčího Františka Kinského (z Kostelce nad Orlicí) postavila za nedotknutelnost historických hranic českého státu a vyslovila svoji věrnost a loajalitu zemi v nejvyšším stupni ohrožení. Ve třetím z nich se více než osmdesát šlechticů (ať už vlastním podpisem či v zastoupení jiného příslušníka rodiny) jasně přihlásilo k českému národu a jeho jazyku, ačkoliv ne všichni signatáři byli českého původu a ne každý z podepsaných se bytostně ztotožňoval s československým státem, jeho formou a státním zřízením. Spojoval je cit a sounáležitost se zemí a jejím obyvatelstvem, s kterým po staletí sdíleli své osudy, a odpor k nacistické okupační moci.

I v tomto názorovém vyhranění se zrcadlilo politické rozdělení šlechty českých zemí do dvou táborů, jež se vytvořily ještě za Rakousko-Uherska. Státoprávní šlechta, jejíž přívrženci se odhodlali k výše zmíněnému činu, kdysi požadovala zrovnoprávnění českého státu v rámci habsburské monarchie a v politické rovině podporovala snahy české občanské politické reprezentace. Vedle ní se zformovalo seskupení tzv. ústavověrné šlechty, jež hájila centralističtější uspořádání podunajské říše v rámci daném rakousko-uherským vyrovnáním z roku 1867. Při vědomí šlechtického kosmopolitismu a s přihlédnutím k tvrzením Františka Schwarzenberga, jednoho z protagonistů oněch deklarácí z let 1938 a 1939, že šlechta má jící panství buď v ryze českém, nebo v čistě německém prostředí zpravidla obhajovala i politické zájmy jeho obyvatel, lze ústavověrnou šlechtu považovat za proněmeckou a státoprávní za pročesky smýšlející.

Zatímco, schematicky řečeno, dříve ústavověrná šlechta nyní ve své většině přijala velkoněmecké ideje, jež v německém prostředí stále přežívaly po skončené Velké válce a znovu sílily se vzrůstajícím nacionálně socialistickým hnutím (to ovšem neznamená, že vždy musela vyznávat nacismus v čele s Adolfem Hitlerem), bývalá státoprávní šlechta se rozhodla v jednom z nejtěžších údobí českého národa 20. století postavit na jeho stranu. Tímto krokem se vrátila do dějin české společnosti coby sociálně-politická vrstva *de facto* i *de iure*, neboť Eliášova protektorátní vláda v září 1939 rozhodla o znovuoobnovení užívání šlechtických titu-

ské dohody, Praha 2008, s. 37–51; nebo TÝŽ: Ve znamení tří deklarácí. Česká šlechta v době ohrožení československého státu. *Dějiny a současnost*, 2009, č. 1, s. 26–29.

lů.⁷ Její postoje byly představiteli národa vítány. Vždyť starobylá jména šlechtických rodů upomínala na tradice, dějinnost a státní kontinuitu, tedy na hodnoty, které v časech národního ohrožení bylo zapotřebí zdůrazňovat a hájit více než kdy jindy.⁸

Angažmá činovníků šlechty v politickém životě na počátku protektorátu bylo pro českou veřejnost na jednu stranu určitým překvapením, na druhou stranu promyšleným a cíleným krokem vlády generála Aloise Eliáše. O prosazení některých českých šlechticů na čelní místa protektorátních organizací a úřadů se rozhodlo na poradách tzv. trojky, tvořené výše jmenovaným premiérem Eliášem a jeho blízkými spolupracovníky: ministrem a Háchovou pravou rukou Jiřím Havelkou a Hubertem Masaříkem (bývalý šéf kabinetu ministra zahraničí, od dubna 1939 do října 1941 řídil koordinační odbor protektorátní vlády). Ve vedoucích funkcích Národního souručenství⁹, které mělo sjednocovat národ, tak zasedli hrabata Hugo Strachwitz s Karlem Belcredim a František princ Schwarzenberg.¹⁰ Úřadu ministra zemědělství se po útěku dr. L. K. Feierabenda

7 Viz *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, ročník 1939, 220. vládní nařízení ze dne 18. září 1939, kterým se mění zákon ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., jímž se ruší šlechtictví, řády a tituly, ve znění zákona ze dne 21. října 1936, č. 268 Sb. z. a n., o řádech a titulech, Praha 1939, s. 717.

8 Josef Nebeský, předsedající náměstek výboru Národního souručenství, na jehož plénu bylo národnostní prohlášení české šlechty v září 1939 přečteno, dokonce zhodnotil tento krok české šlechty slovy: *...že nedorozumění mezi národem a jeho šlechtou vzniklá v minulosti jsou tím odstraněna*. Srov. *Archiv Kanceláře prezidenta republiky* (dále jen AKPR), *Česká šlechta – memoranda*, Praha, 14. 9. 1939 (záznam).

9 Základní smysl Národního souručenství spočíval v zabránění roztržičení národní pospolitosti a ve vytvoření co nejširšího protiněmeckého bloku. Jeho tvůrci si uvědomovali, že nikoliv nevýznamné *složky národního kolektivu zůstaly však mimo; k těm bylo třeba nalézt spojení, navázat s nimi kontakty, zapojit je do negativistické fronty. Z tohoto společenství zůstávali vyloučeni jen vlajkaři a další fašisté, jinak pro nás celonárodní fronta šla od levého dělnictva až ku katolické šlechtě, od komunistů přes socialisty obou směrů k lidovcům, agrárikům a národním demokratům*. Viz MASAŘÍK, Hubert: *V proměnách Evropy*, Praha–Litomyšl 2002, s. 312–313.

10 Po válce o svém jmenování do výboru Národního souručenství František Schwarzenberg hovořil poněkud střízlivě a opatrně. Dle vlastního svědectví se o něm dověděl z novin. Následně se informoval, *zda tuto funkci možno odmítnouti. V kabi-*

do britského exilu ujal další šlechtic – Mikuláš hrabě z Bubna a Litic, jenž sice dle svědectví Huberta Masaříka příliš nevynikal v úřední agendě, zato byl *neústupný, nebojácný vlastenec a antinacista, stejně jako jeho rakouská manželka, která nám občas přinášela cenné zprávy z aristokratických kruhů*.¹¹ Bubnovu zásadovost a vpravdě šlechtetnost za všech okolností dosvědčuje skutečnost, že bezprostředně po zatčení generála Eliáše koncem září 1941 neváhal hlasovat pro demisi vládního kabinetu, který ovšem kvůli patovému výsledku a nerozhodnosti ministra Čipery nepadl. Do nově – v souladu s direktivami Reinharda Heydricha – rekonstruovaného kabinetu premiéra Jaroslava Krejčího už nezasedl.

Oficiální protektorátní reprezentaci takto posilovali lidé, o nichž se okruh Eliášových kolegů domníval, že už *svými jmény symbolizují historické tradice českého státu a ... nebudou při jednáních s nacistickými představiteli trpět komplexu méněcennosti*.¹² Šlechta se ale neomezovala jen na veřejné, viditelné aktivity, byt i ty mnohdy zakrývaly práci v podzemí. Některé osobnosti z jejich řad sehrály důležitou roli v protinacistickém odbojovém hnutí. Nesmazatelnou stopu v něm zanechal Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský alias Halík či Bedrník, jak zněla jeho krycí jména. Udržoval blízké styky s premiérem Aloisem Eliášem a s hradním prostředím v čele se státním prezidentem Emilem Háchou. Zprostředkovával jejich spojení s československou exilovou reprezentací v Londýně, čímž ho pověřil přímo Edvard Beneš. Prohlášení, která získával od domácích

netní kanceláři mi bylo sděleno, že publikace v úředním listě jest příkazem, nikoliv nabídkou funkce. Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), osobní spis Františka Schwarzenberga, curriculum vitae se zvláštním zřetelem k době německé okupace, s. 2.

11 MASAŘÍK, Hubert: *V proměnách Evropy*, s. 314–315. Masařík ve svých pamětech názorně přibližuje Bubnovy povahové rysy a vlastnosti příznačnou epizodou, které byl osobně svědkem, když měl Bubnu společně s jeho ministerským kolegou profesorem Kaprasem při jedné příležitosti představit K. H. Frankovi. *Rozhovor netrval ani pět minut, vzpomíná Masařík, a Frank už začal dle svého zvyku hrubě a urážlivě mluvit o českém národu. Nato Bubna vstal, změřil si Franka očima a prohlásil, že přišel na zdvořilostní návštěvu jako ministr, ale urážet se nenechá, ani ironizovat, to raději okamžitě odejde. Frank kupodivu ihned zkontl a zbytek návštěvy proběhl bez incidentu.*

12 Tamtéž, s. 314.

politických reprezentantů (v nichž uznávali vedoucí roli československého odbojového hnutí v exilu a dávali příslib, že v pravý čas podá vláda demisi), napomáhala legitimizovat Benešovu zahraniční akci.¹³ V okruhu prezidentské kanceláře se rovněž pohyboval výše jmenovaný František Schwarzenberg (1913–1992), jehož do odbojové činnosti zasvěcoval někdejší kancléř Přemysl Šámal. Schwarzenberg byl též po jistou dobu v kontaktu s Dohalským, ale i dalšími odbojáři (vyslanec Arnošt Heidrich, Rudolf Jílovský, skupina generála Slunéčka aj.). Původně měl nastoupit do služeb ministerstva zahraničí, avšak nacistická okupace ho přivedla právě do Háchova úřadu. Ze státních služeb (tedy i z Národního souručenství) nakonec vystoupil na jaře 1940, když nesouhlasil s Havelkovým návrhem, aby všichni státní úředníci podepsali slib věrnosti A. Hitlerovi, a odmítl pod něj připojit svůj podpis.¹⁴ Navenek se stáhl do ústraní, práci pro odboj ale nepřerušil. Pomáhal rodinám postiženým nacistickou perzekucí, hmotně zaopatřoval lidi působící v ilegality, někdy hradil i soudní náklady. V začátcích okupace nějaký čas laviroval v Národní radě, jejímž jménem jednal již s Runcimanovou misí. Později ho Hácha dokonce ustanovil jejím místopředsedou. Ovšem Schwarzenberg se stále více vzdaloval silicímu, proněmecky aktivistickému kurzu Rady. Rozcházel se zejména s Emanuelem Moravcem, který ho označoval za *typického reprezentanta republikánského režimu*. Do vedení Rady obměněného Moravcem se Schwarzenberg pochopitelně již nedostal.

Ale vraťme se k osudům legendárního „Bedrníka“ neboli Zdeňka Bořka-Dohalského a jeho rodu. Dohalští ztělesňují mezi českou šlechtou ojedinělý příklad souznění s Československou republikou od samého počátku její existence. Bratři František (1887–1951), Antonín (1889–1942) a Zdeněk (1900–1945) Bořek-Dohalští patřili nejen k stoupcům prezidenta T. G. Masaryka, ale především personifikovali vyvrcholení procesu „nacionalizace“ svého rodu, k němuž přispělo spolu s vědomím vlastních, rýze českých kořenů provázání s občanskými elitami během

13 K osobnosti Zdeňka Bořka-Dohalského blíže HAZDRA, Zdeněk: Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic – osud jednoho šlechtice (1900–1945). In: *Moderní dějiny*, sv. 12, Praha 2004, s. 173–212.

14 Havelka si podle Schwarzenberga od tohoto kroku sliboval *větší povolnost Němců v jiných věcech*. Viz AMZV, osobní spis Františka Schwarzenberga, curriculum vitae se zvláštním zřetelem k době německé okupace.

19. století a osvojení si jejich myšlenkového světa. Česká republikánská společnost Dohalské uvítala nikoliv jako příslušníky hraběcího stavu, nýbrž jako jedince jí názorově blízké. František Dohalský působil v diplomatických službách v Londýně a ve Vídni. Antonín Dohalský ve funkci arcibiskupského kancléře usiloval o dobré vztahy katolické církve se státem. Ocítl se v roli pomyslného svorníku mezi těmito dvěma světy. Jednoznačně prosazoval volbu Edvarda Beneše prezidentem, neboť byl nejen přesvědčen o potřebě kontinuity Masarykova prezidentství, nýbrž si také ve zvyšujícím se mezinárodním napětí poloviny třicátých let 20. století uvědomoval, že jedině demokratické pořádky zaručí svobodný vývoj země a tím i katolické církve. Nejmladší Zdeněk jako redaktor proslulých *Lidových novin* svými články napomáhal spoluvytvářet ideové klima první republiky a mnohačetnými kontakty na představitele Hradu a vysokého katolického kléru zosobňoval pro „Lidovky“ neocenitelný informační zdroj.

Jednání a činy Dohalských za nacistické okupace pak odrážejí jejich názorovou, morální a sociálně politickou integritu: ať už jde o podpis Františka Bořka-Dohalského pod zářijovým prohlášením české šlechty z roku 1939 (jeho prostřednictvím i za syna Jiřího a de facto celou rodinu) nebo zapojení všech tří sourozenců do odboje a důsledky z toho plynoucí. Jak o nich, tak o dalších obdobně smýšlejících rodech přinášejí zajímavý obraz zprávy německých bezpečnostních orgánů, jež by vydaly na samostatnou studii a které nelze – nejen s ohledem na šlechtu – ve výzkumu protektorátních dějin pominout.

Pozornosti německé bezpečnostní služby (SD) například neunikly schůzky Zdeňka Bořka-Dohalského se členy bývalé Strakovy akademie v Praze, s nimiž se tajně setkával v pravidelných intervalech v uzavřeném salonku jednoho pražského pohostinství, kde měl hlavní slovo.¹⁵ Dohalského vazby byly utkány z různých odbojových vláken. V listopadu 1939 se seznámil prostřednictvím Huberta Masaříka, šéfa kabinetu ministra zahraničí Františka Chvalkovského, s americkým diplomatem působícím v Praze Georgem Kennanem. Od té doby zůstali ve styku, *a proto se Kennanovy zprávy, zasílané z protektorátu do Washingtonu, opírají jednak o informace čerpané od nás z okolí Eliáše, jednak o informace z tvoří-*

15 BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999, s. 570.

*cího se odbojového hnutí, jak je to zřejmé i ze stylizace zpráv.*¹⁶ Tím ovšem Dohalského odbojové kontakty do zahraničí nekončily. Willy Thurn-Taxis, výrazná osobnost rakouského antinacistického odboje a člen jeho ústřední organizace „O5“ (jejíž název symbolizoval Österreich, neboť pátým písmenem abecedy je E, tedy Oesterreich), udržoval na jedné straně spojení s Carlem Goerdelerem v Německu a na straně druhé s Bořkem-Dohalským v Praze. Byli ostatně příbuzní. Josefa Thurn-Taxis, Willyho sestra, se totiž provdala za Zdeňkova synovce Jiřího.¹⁷ Svatba, kterou vedl ženichův strýc Antonín – tehdy stále ještě arcibiskupský kancléř –, se konala 30. března 1940 v katedrále sv. Víta na Pražském hradě a neunikla zájmu německé informační služby. V jednom z pro nás nejpozoruhodnějších záznamů, který vyhotovil 3. května 1940 dr. Ziemke, zástupce „Auswärtiges Amt“ při Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, pro berlínskou centrálu, se uvádí, že svatba vrhla záblesk na kruhy české společnosti, *ve kterých krystalizují centra duchovního odporu proti říši*. Ziemke v hlášení pokračuje: *Ukazuje zároveň úzké spojení mezi počestnou částí zemské šlechty a tzv. hradní klikou, Benešovými nejvěrnějšími stoupenci.*¹⁸ Následuje shrnutí činnosti a postojů Dohalských před první světovou válkou a za první republiky: v očích okupantů se jednalo o rodinu, *kteřá za časů rakousko-uherské monarchie klesla pro svůj extrémní český postoj do úplné bezvýznamnosti a která také ztratila své*

16 MASAŘÍK, Hubert: *V proměnách Evropy*, s. 348.

17 Srov. LUŽA, Radomír: *The resistance in Austria 1938–1945*, Minneapolis 1984, s. 37; WALTERSKIRCHEN, Gudula: *Blaues Blut für Österreich. Adelige im Widerstand gegen den Nationalsozialismus*, Wien-München 2000, s. 266. Na téže straně autorka uvádí několik chybných údajů v souvislosti s některými členy rodu Dohalských. Josefín manžel Jiří Dohalský nebyl nikdy správcem Hradčan, ale úředníkem. Po skončení okupace pracoval coby právník v Benešově prezidentské kanceláři. Zdeněk Bořek-Dohalský nepůsobil jako poslanec, nýbrž jako parlamentní zpravodaj Lidových novin. Jeho bratr Antonín nebyl biskupem, ale arcibiskupským kancléřem a svatovítským kanovníkem a nebyl zavražděn v koncentračním táboře Terezín, neboť odtud byl po několika týdnech věznění odvezen do Osvětimi, kde za ne zcela jasných okolností zahynul.

18 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Kurt Ziemke, sign. 102-3/1, hlášení zástupce Auswärtiges Amt při Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě centrále do Berlína z 3. května 1940, příložený zápis z 8. dubna, s. 1.

postavení mezi českými, tenkrát ještě naprosto loajálně své povinnosti plnícími stavy. Po převratu 1918 se Dohalští vrhli do náruče republikánského československého zřízení a díky tomu dělali svou kariéru. V žádném případě nemohla zde uvedená hodnocení pro nikoho z Dohalských vyznívat pozitivně. O Antonínovi Dohalském se píše, že byl známý prostředník mezi klerikálními kruhy a Hradem. Během volby Beneše prezidentem měl svými informacemi Vatikánu a vlivem české katolické lidové strany, která, jak známo, tvořila svými hlasy jazýček na vahách, přispět znamenitým způsobem k volebnímu vítězství Beneše. Za svou církevní kariéru věděl bývalé československé vládě a byl také podporován materiálně od tehdejšího československého ministerstva zahraničí. Podle téže zprávy byl třetí z bratrů Dohalských, Zdeněk, činný jako žurnalista v Lidových novinách židovsko-masarykovského stoupence Stránského a v Benešově orgánu České slovo, byl fanatický přívrženec československých národních socialistů (tj. Benešovy strany), podnikal propagandistické cesty ve společnosti pověstné Fráni Zemínové atd.¹⁹ V souvislosti s Františkem Dohalským, otcem ženicha, se mj. poukazuje na druhý sňatek, který uzavřel s Věrou Baxantovou, ovdovělou Víškovou, jejíž první choť byl bratrem současného protokolárního šéfa státního prezidenta Háchy dr. Vladimíra Víška. Čímž se dle autora zprávy kruh uzavírá!²⁰

Ziemke ve svém raportu upozorňoval na tendenci především vysoké šlechty být pevněji organizována a orientována ve smyslu katolické federace. Přičemž vedoucí úlohu měla hrát česká větev rodiny Schwarzenbergů, jejíž zástupci se zmiňované svatby účastnili. Německé protektorátní orgány znepokojoval ohlas, který v českém tisku svatba Josefy Thurn-Taxis a Jiřího Bořka-Dohalského vyvolala, neboť v jejích souvislostech byl kladen důraz na nacionální poměr šlechty k českému národu. Z výše citovaného hlášení je navíc zcela jasné, že protektorátní bezpečnostní složky pečlivě evidovaly všechny osoby blízké prvorepublikové mocenské elitě. Sbíraly podklady o jejich dřívějších a hlavně současných aktivitách.

Díky protinacistickým postojům a účasti v odboji se bratři Dohalští ocitli v rukách gestapa. Jejich cesty dále směřovaly do koncentračních táborů. Antonín zahynul v září 1942 v Osvětimi – tři měsíce po svém

19 Tamtéž, s. 1.

20 Tamtéž, s. 2

zatčení. Zdeňka nacisté – po více než třech letech žalářování v pražské pankrácké věznici – popravili v Malé pevnosti v Terezíně v únoru 1945. Konce války se dožil pouze nejstarší František, který se po třech letech strávených v Dachau ještě na krátký čas (1945–1949) vrátil do diplomatických služeb – stal se prvním poválečným československým vyslancem ve Vídni.²¹

Dohalské přivedl do odboje jejich vztah nejen k zemi a národu, ale zároveň provázání s prvorepublikovou vládnoucí elitou a přijetí ideového směřování československého státu, což v případě šlechty nebylo zcela běžné. K takovým výjimkám patřil i Jindřich hrabě Kolowrat-Krakovský (1897–1996). V meziválečném dvacetiletí platil za úspěšného podnikatele. Zastupoval syndikát československých strojíren v zahraničí a proslul svými pokrokovými názory v sociální otázce, které úspěšně uváděl do života na svých panstvích v Týnci u Klatov a v Dianabergu u Přimdy. Psal do Peroutkovy *Přítomnosti*, přednášel pro Dělnickou akademii, docházel do Klubu Přítomnost a do Táflrundy. V časech nacistické okupace se zapojil do odboje, mj. jako spolupracovník skupiny Parsifal, utvořené převážně z okruhu bývalých zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí. Parsifalovci, s nimiž byl v kontaktu i Zdeněk Bořek-Dohalský a jeho žena Anna, obstarávali prakticky po celou dobu války zpravodajské spojení mezi domácím demokratickým hnutím odporu a londýnským exilem.²² V něm aktivně vystupoval další šlechtic Max kníže Lobkowitz (1888–1967), již za první republiky člen československé diplomatické mise ve Velké Británii a v letech druhé světové války velvyslanec u svatojanskubského dvora. I v jeho případě byla lojalita zemi a národu podepřena republikanismem a vazbami na hradní prostředí. Ideové smýšlení a jisté vymezení v rámci aristokratických kruhů rovněž podtrhují přízviska, kterých se výše jmenovaným třem šlechticům dostávalo jak za první

21 K postavě Antonína Bořka-Dohalského viz HAZDRA, Zdeněk: Antonín hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic (1889–1942). Šlechtic, kněz a vlastenec. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Brno 2006, s. 374–387; souhrnná studie o osudech bratrů Dohalských za nacistické okupace viz TÝŽ: Šlechtici demokracie: František, Antonín a Zdeněk Bořek-Dohalští. In: *Terezínské listy*, sv. 35, Památník Terezín 2007, s. 60–83.

22 Srov. POKORNÝ, Jindřich: *Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem*, Praha 2009.

republiky, tak později za nacistické okupace: Maxu Lobkowiczovi se říkávalo „rudý princ“, Jindřich Kolowrat si zase vysloužil přídomek „zemědělský Baťa“ či „agrární socialista“ a o Zdeňkovi Bořku-Dohalském se na gestapu hovořilo jako o „rudém hraběti“.

Námi zmínění jedinci ztělesňují liberálně demokratický proud v rámci český smýšlející šlechty. Pro Maxe Lobkowicze, Jindřicha Kolowrata, Františka Schwarzenberga, který teprve v ovzduší první republiky vyrůstal, či bratry Dohalské vytvořilo meziválečné Československo nové příležitosti, jak se uplatnit na poli politiky, diplomacie nebo v ekonomicko-hospodářské sféře. Pochopili, že svět se změnil. Sami se změnám nebránili a otevřeli se jim. Dokázali zachovat prestiž svému jménu a zároveň se stali – Dohalští ještě za Rakouska – součástí nových elit. Vyznávali liberální demokracii z hlediska svobodného uspořádání společnosti v duchu Masarykových ideálů humanitních. V konzervativním smyslu si pak byli vědomi svých kořenů a závazků vůči zemi a jejím občanům, což je spojovalo s ostatními šlechtici z bývalého státoprávního tábora, kteří z různých důvodů (ekonomicko-politických, ideových i mentálních) obtížněji přivykali poměrům v Československé republice a potřebovali delší čas pro adaptaci.

Historiografii stále čeká velký úkol zmapovat osudy jednotlivých rodů v kontextu převratu roku 1918 a jejich směřování v průběhu meziválečného dvacetiletí. Bez takovéto zevrubné analýzy nelze dostatečně plasticky vykreslit a hlavně pochopit postoje zástupců české, ale i německy orientované šlechty v krizových momentech, kdy československý stát čelil nacistické hrozbě. Obnáší to podrobit kritickému rozboru každý rod a jeho jednotlivé příslušníky, pochopit jejich ideová východiska, tradice, hospodářská zázemí, politické a lidské motivy. Nepochybně se před námi rozprostře pestrá mozaika osudů, mnohem barvitější než pouze schematické rozdělení šlechty na dva tábory: státoprávní a ústavověrný, respektive pročeský a proněmecký. Některé příběhy již známe, o dalších máme určité povědomí, avšak přesnější a hlubší vhled do mnohých šlechtických životů a jejich vnitřních světů postrádáme.

V našem příspěvku uvádíme příklady rodů, které buď československý stát přijaly v jeho počátcích, nebo se s ním v průběhu jeho existence buď ztotožnily, nebo ho alespoň akceptovaly. Činíme tak z jednoho zásadního důvodu, byť v sobě může skýtat rysy anachronismu. Souvisí s obecnějším vztahem české společnosti ke šlechtě. Stále se totiž setkává-

me s tvrzeními, že vlastně český národ v novodobých dějinách postrádal svou šlechtu. Přinejmenším pro protektorátní období to dle mého soudu neplatí. V průběhu dvacetiletí trvání prvního československého státu se totiž zformovala novodobá česká národní aristokracie²³, což se odrazilo právě ve třech deklaracích části zemské šlechty z let 1938 a 1939 – zejména pak v té poslední ze září 1939 – a v zapojení řady šlechticů do protinacistického odboje. Nadějný proces odbourávající vzájemná nedorozumění mezi šlechtou a národem, přimykající šlechtu k národnímu organismu, byl z budoucího hlediska narušen nezacelitelnými ztrátami, které demokratické elity utrpěly v boji s nacisty a které je oslabovaly pro blížící se střet s komunistickou totalitou, jež na šlechtu pohlížela prizmatem třídního nepřítele. Nacionální i třídní odpor šlechta vzbuzovala též v Hitlerovi. Vůdcova averze vůči konzervativcům, kteří ho nikdy plně nepřijali mezi sebe, byť leckterý z nich sdílel jeho velkoněmecké plány, vyvrcholila po nezdařeném atentátu z 20. července 1944. Tehdy se nechával slyšet o úspěšném třídním boji nalevo, který ale nebyl stejně důsledně doveden na pravici. Všeobecné vyřízení účtů se šlechtou muselo ale nyní počkat až do poválečné doby.²⁴

Šlechtická pospolitost se začala z českých zemí vytrácet s dozrívajícími výstřely druhé světové války. V prvních dnech míru německá (vesměs pronacistická) šlechta opouštěla svá staletá sídla, jež jí byla prezident-skými dekrety zkonfiskována, a odcházela spolu se svými soukmenovci mimo hranice obnoveného Československa. Asi málokdo však očekával, že zanedlouho dojde k znárodňování a zabavování majetku bez náhrady také těm šlechticům, kteří zůstali československému státu věrni a z nichž nejeden se zapojil do boje proti hitlerovským agresorům. Po únoru 1948 se česká šlechta ocitla před volbou: setrvat v rodné zemi a vedle ztráty majetku riskovat další perzekuce, nebo odejít do exilu, kam společně s tisíci dalšími uprchlíky z komunistického Československa zamířili i Max Lobkowicz, František Schwarzenberg, Jindřich Kolowrat-Krakovský²⁵

23 Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha). In: *Studie k sociálním dějinám*, sv. 7, Opava 2001, s. 243–259.

24 KERSHAW, Ian: *Příběh operace Valkýra*, Praha 2009, s. 62–63.

25 O Maxi Lobkowiczovi, Františku Schwarzenbergovi a Jindřichu Kolowratovi zatím neexistují odpovídající monografie. Z dosavadní knižní produkce zmiňme jen

nebo Anna Bořek-Dohalská, vdova po nacisty popraveném Zdeňkovi Bořku-Dohalském.

Nicméně zlověstných náznaků příštího vývoje si bylo možné povšimnout dávno před osudným únorem 1948. Třeba *Svobodné slovo českého venkova* otisklo v neděli 17. března 1946 na titulní straně sloupek pod názvem Otazník. Jeho autor reagoval na sborník *Za nové Československo*, vydaný nakladatelstvím Svoboda v létě předchozího roku, konkrétně na článek vedoucího úředníka ministerstva zemědělství ing. Jiřího Kořátko, který v něm vyzýval k „čištění“ české půdy: *Háchovští velkozeměhryzové spojili svůj osud s Němci – proč by se tedy s jejich půdou mělo zacházet jinak než s půdou německou? Hle, pan rytíř von Daubek, pan hrabě Dohalský... Teď máme velkou většinu těch chlapů na předních místech listiny kolaborantů!* To byla závažná, ale hlavně lživá obvinění. Pisatel sloupku nejprve uvedl věci na pravou míru v případě rytíře Daubka, který jako antinacista emigroval do Ameriky, kde celou válku pracoval ve prospěch Československa a to *dokonce i v té době, kdy pan inž. Kořátko byl přesvědčen, že válka proti nacismu je válka imperialistická*, čímž odkryl Kořátkovu světonázorovou orientaci. Pro úplnost nepochybně jmenovat Daubkovu manželku, světoznámou operní pěvkyni Jarmilu Novotnou, jež v inkriminované době uspořádala stovky dobročinných koncertů a vykonávala funkci předsedkyně Československého červeného kříže v Americe. Ale za ještě trapnější pokládal autor případ *háchovských kolaborantů Dohalských*. Kořátkovu neznalost doplnil nám již dobře známými osudy Dohalských za okupace, zatímco *inž. Kořátko byl v bezpečí*, nezapomněl přitom glosovat. Závěrem připomněl, že Dohalští dlouhodobě nevlastní žádnou půdu, což by *ovšem vedoucí úředník ministerstva zemědělství měl vědět*. A vše shrnul v jediné větě: *Tyto mravy a tato nevědomost jsou rubem onoho nového ducha, který pan inž. Kořátko vnesl do naší zemědělské politiky.*²⁶

beletristicky laděnou práci ŠKUTINA, Vladimír: *Český šlechtic František Schwarzenberg*, Praha 1990, nebo knižní rozhovor SARVAŠ, Rostislav: *Očima nejstaršího z Kolowratů*, Brno 1994. Svá tvrzení a formulace o těchto třech osobnostech české šlechty opírám o studium stávající odborné produkce, ale především pramenů získaných jak ve státních (zejména AMZV), tak soukromých archívech (např. *Schwarzenbergisches Archiv Murau*, Rakousko).

26 *Svobodné slovo českého venkova*, 17. 3. 1946, osobní archiv Václava Bořka-Dohalského.

Možná že onen Koťátkův výpad byl provázen opravdovou, a nikoliv záměrnou nevědomostí – nebo, a to spíše, ideologickou zaslepeností. Podstatnější na něm však je, že dokresluje dobovou atmosféru, v níž se společnost vypořádávala nejen s kolaborantským systémem a jednotlivými konfidenty nacistického režimu (naplno již pracovaly Mimořádné lidové soudy a právě se připravovalo hlavní líčení Národního soudu s poslední protektorátní vládou), nýbrž současně o sobě stále hlasitěji dávali vědět další „Koťátkové“, tj. lidé, kteří válku většinou přečkali v závětrí a nyní požadovali radikální zúčtování s minulostí a jejími aktéry. Prostor se jim k tomu naplno otevřel právě v poúnorovém Československu. Netrvalo dlouho a jediný syn Františka Bořka-Dohalského Jiří, právník zaměstnaný v Benešově prezidentské kanceláři, byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen se skupinou dalších spolupracovníků za údajnou špiónáž a ohrožení bezpečnosti prezidenta republiky k sedmácti letům odnětí svobody, z nichž si odpykal rovných deset. Jeho synům pak bylo odepřeno jakékoliv řádné vyšší vzdělání nežli učňovské.

Jestliže komunistický režim likvidoval soukromé vlastnictví a kolektivizoval zemědělskou půdu, nacisté hodlali zdejší prostor germanizovat – jen co vyhrají válku. Těsně před smrtí ještě stačil Reinhard Heydrich uvalit nucenou správu na majetky hlavních exponentů české šlechty (Kinský, Belcredi, Sternberg, Schwarzenberg, Lobkowicz, Czernin, Kolowrat aj.), jejichž zabavenou půdu zamýšlel využít pro účely německé kolonizace. V dopise Martinu Bormannovi z 16. května 1942 poukazoval na jejich aristokratické vazby v Říši, „Ostmarce“ a Maďarsku. Podle Heydrichova mínění měli tito šlechtici využívat svých, v jeho očích německých jmen, aby zvláště ve špiónážní oblasti škodili Německu. Rozhodnutí zdůvodnil mimo jiné odkazem na prohlášení věrnosti československému státu, kterou jménem české šlechty proklamovali prezidentu Benešovi v září 1938.²⁷ Jistě nikoliv náhodně. Celkem tři šlechtické deklarace se skutečně stávají mezníkem ve vztahu národa a nobility. Odedávna kosmopolitní šlechta se v nich na začátku války zcela jednoznačně vymezuje: k národu, zemi a rovněž politicky – v odporu proti nacismu. Český národ tak v kritických chvílích „objevuje“ svoji šlechtu, která s ním sdílí válečný prožitek naplněný snahou obnovit československý stát. A přímo symbolicky,

27 Viz Heydrichův dopis Martinu Bormannovi z 16. 5. 1942, kopie z osobního rodinného archivu Theobalda Czernina (Dymokury).

doslova v „aristokratickém duchu“, plynou na českém území závěrečné hodiny války, když se poručík Karel Schwarzenberg se svým nevlastním bratrem Norbertem Kinským jako účastníci národního povstání v Čimelicích podílejí na dojednání složení zbraní posledních vzdorujících jednotek SS, vedených taktéž šlechticem, hrabětem Carl von Pücklerem. Jedna epocha odcházela do dějin. A česká šlechta coby součást českého národa pomáhala otvírat jeho novou, avšak pro ni zcela osudnou historickou etapu, která měla její nepochybné zásluhy zcela vymazat z národní paměti. Naštěstí se tomu tak nestalo, byť v postojích naší společnosti k aristokracii stále přetrvávají stereotypy dob minulých, kliše a četná nepochopení, která potomky šlechtických rodů staví do pozice čehosi cizorodého, co k nám ani nepatří. Ale to už je téma pro jinou úvahu, méně historickou, ale o to více osobní – pro každého z nás.

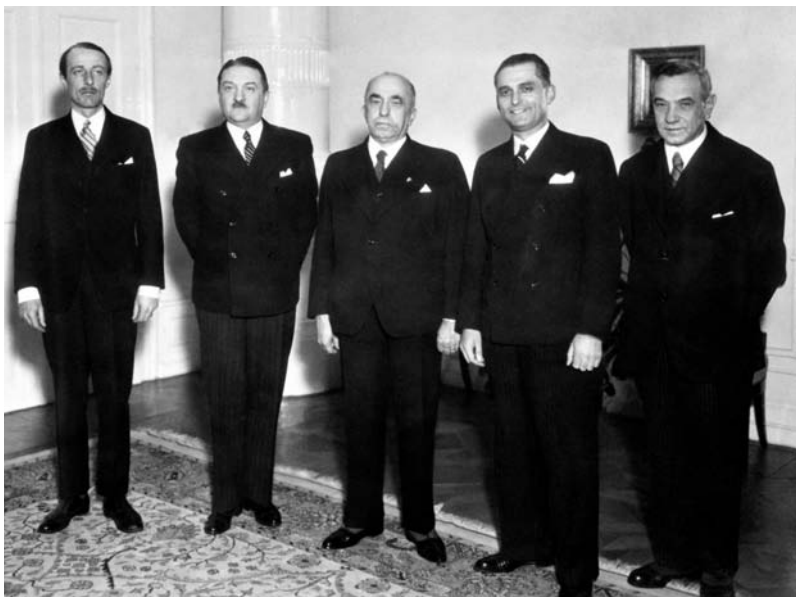
▲
 Dne 30. března 1940 se konala v chrámu sv. Víta na Pražském hradě svatba Jiřího Bořka-Dohalského s Josefou, rozenou Thurn-Taxis. Oddávajícím byl ženichův strýc Antonín Bořek-Dohalský (v září 1942 zahynul v Osvětimi). Vpravo stojí coby svědek druhý z Jiřího strýců Zdeněk Bořek-Dohalský (v únoru 1945 popravený v Malé pevnosti Terezín). Jiřího otec František byl tři roky internován v koncentračním táboře v Dachau. Jiří pak strávil 10 let v komunistických věznicích.

Zdroj: Archiv rodiny Dohalských

▶
 Jindřich Kolowrat spolupracoval s odbojovou skupinou Parsifal. Po válce se stal československým vyslancem v Ankaře (1947).

Zdroj: Archiv Ernesta Kolowrata

▲
*Prezident dr. Emil Hácha (uprostřed)
 přijal v Lánech nově jmenované
 členy vlády. Zleva hrabě Mikuláš
 z Bubna a Litic, premiér Alois Eliáš
 a dr. Jaroslav Kratochvíl (druhý
 zprava).*

Zdroj: ČTK

▶
*K hlavním protagonistům deklarace
 české šlechty ze září 1939 náležel
 František Schwarzenberg. Na foto-
 grafii v uniformě maltézských rytířů.*

Zdroj: Schwarzenbergsches Archiv Murau

